

A ló kérdez

PUBLICISZTIKA - LXIII. évfolyam, 29. szám, 2019. július 19.

Az MTA kutatóhálózatát (KH) elkobzó törvény július 2-i megszavazása, majd a köztársasági elnöki aláírás után azt hinnénk, lecsendesültek a hullámok. Ha megbántva is, a KH 5000 és az MTA alól kiszervezett titkárságrész kb. 70 dolgozója sebeit nyalogatva vár vagy készül a bekövetkező változásokra, az MTA vezetése pedig áttekinti, hogy az új helyzetben a „tudósklubbá” redukált szervezet miképpen tudja a beleegyezése nélkül rátestált új, illetve maradék feladatokat elvégezni. Hát nem. A kutatók forronganak, hogy nem akarják elhagyni a tekintélyt parancsoló „MTA” címkét a publikációik fejlécéről, a vezetők keresik a KH értékei megmentésének a lehetőségeit, az ITM pedig a máig foghíjas apparátusával kapkodva keres külső segítséget az új szervezet igen rövid határidejű felállításához.

Lovamra patkót senki nem veret

Közben Palkovics egyre mélyebbre ássa magát az állítások, helyesbítések és kiigazítások vermében. Egyik nap a tekintélyes *Die Zeit* című német napilapnak nyilatkozik, hogy ő csak a német tudományirányítási rendszert vezeti be nálunk, másnap megjelenik az összes német tudományos szervezet vezetőjének (köztük a Palkovics szerint hazánkat jól ismerő Fraunhofer Társaság elnökének) egyenesen Orbán Viktorhoz írt egyértelmű levele arról, hogy a magyar terv semmiképpen sem kvadrál a német gyakorlattal, ráadásul Palkovics hivatkozása az NDK akadémiájának az országegyesítés után bekövetkezett átszervezéséről egyáltalán nem hasonlítható ahhoz, amit az MTA-val művel. Erre Palkovics kiad egy német nyelvű „nyílt levelet”, amelyben elismeri, hogy tényleg nem egészen úgy van, ahogy korábban mondta, ám a szándékai tiszták.

A hűséges sajtó is igyekszik segíteni. Azt gondolván, egy év alatt mindent elfeledtünk, képes például ezt kijelenteni a *Magyar Hírlap* jegyzetírója: „Kétségtelen, hogy az akadémiai szféra olykor (?) támadásként élhette és élte meg a kormányzati törekvést, hiszen az ITM-mel való tárgyalások megkezdésekor meglehetősen rövid idő állt rendelkezésre a kormány elképzeléseinek véleményezésére.”¹ Egy 28 milliárdos elvonás ötlete aligha nevezhető elképzelésnek, de tény, hogy az ennek a javaslatnak a véleményezésére adott 54 perc „meglehetősen rövid idő”.

De a miniszter mondott mást is a hazai közönségnek, hiszen már nem kell tartania tőle, hogy a további tárgyalásokon a fejére olvassák állításait: „Nem ígértem ilyet (hogy a kutatóhálózat maradhat az Akadémiánál), hanem azt szögeztem le, hogy a kormánynak nem áll szándékában elvenni a kutatóhálózatot. Az egyetlen célunk, hogy jobban működjön, valamint hogy a teljesítményalapú finanszírozás feltételeit megteremtsük. Egy évvel ezelőtt még azt gondoltuk, hogy ez az MTA-n belül is megoldható, de ahogy haladtunk előre, a tárgyalási folyamat során mindkét oldalon változtak a vélemények.”² Ne rágódjunk most azon, hogy az ígéretnek a nyelvfilozófiában alaposan feldolgozott fogalmába beletartozik-e az itt említett „leszögezés”, inkább adózzunk elismeréssel annak, ahogy Palkovics az MTA-ra fogja, hogy az is a KH elcsatolását támogatta.

Azután saját magának is ellentmond, mert szerinte „a kormány felhatalmazást kapott a választóktól többek között arra, hogy a hazai versenyképesség érdekében növelje az ország tudományos teljesítményét, ennek teszünk most eleget.” Bár én nem emlékszem, hogy a Fidesz (vagy a KDNP?) választási programjában ilyesmiről szó lett volna (vagy hogy egyáltalán volt-e választási programjuk), de pár sorral feljebb meg ez áll: „A magyar kormány, amely felelős az ország kutatás-fejlesztési és innovációs

rendszeréért is, tavaly felismerte, hogy komoly lemaradásban vagyunk ezen a területen.” Szóval nyolc év után tavaly ismerte fel, gondolom, amikor az ITM-re ruházta az MTA KH költségvetését. Emlékszünk, Palkovics szeptemberben még kiválónak minősítette az akadémiai KH teljesítményét, és az elhíresült hangfelvételen is a fenti „nem ígéretet” tette, noha már minden fel volt ismerve.

Be szerencse, hogy senki sem szeret

Idén tavaszra már eldőlt, hogy a „kormány” el akarja venni az MTA-tól a KH-t, de mindez csak arra mutat rá, hogy nem volt koncepció, csupán elhatározás, hogy a KH-val valamit kezdeni kell. Feltevésem szerint eredetileg, még tavaly júniusban azt gondolták, elég lesz Palkovicsot afféle „MTA-kancellárrá” megtenni, hiszen ez már bevált módszer volt az egyetemeken. Nála lesz a kasszakulcs, vagyis az Akadémia teljes kutatástámogatása, beleértve a Lendület-programokat, a támogatott egyetemi kutatóhelyeket, az infrastruktúrapályázatokat stb. Egyedül a köztestület működésére és a tiszteletdíjakra szolgáló pénzeket hagyták meg az MTA költségvetési során – ami már eleve törvénytelen volt, hiszen az MTA-törvény szerint a teljes összeget külön soron kellett volna az MTA-nak juttatni. De kicsi törvénytelenségre nálunk nem adnak. Palkovics meg, kezében a pénzzel, majd megmondja, ki meddig mehet el.

Szeptemberre valószínűleg kiderült, hogy az „MTA-kancellárság” ötlete nem működik: ahhoz az MTA túl autonóm, hogy az ITM mondhasza meg, milyen összegeket hova kell helyezni, ahogy azt az egyetemi kancellárok megtehetik. Másfelől az eredeti 28 milliárd lassan leolvadt potom 17 milliárdra, mert a többi mind célzott pályázati keret volt, és ez a maradék volt a KH szigorúan vett állami támogatása – ami nagyjából az intézetek költségvetésének a felét-harmadát tette ki. Új foratókönyv után kellett nézni, és az ITM miniszterének bizonytalanságát mi sem mutatja jobban, mint hogy az októberi kormányrendelettel egy időben, amely teljesíthetetlen határidőkkel jelölt ki részben máig elvégzetlen feladatokat számára, beleegyezett abba, hogy egy közösen felállított bizottság felügyeletével értékeljék a KH egységeit.

Az ezt követő anarchiát, amely a megfelelő személyek kiválasztását kísérte, csak az menti, hogy pár hónapos terminussal egy ilyen feladatot lehetetlen végrehajtani, hiszen komoly külföldi (vagy hazai) tudós naptára tele van jóval korábban lekötött megbízásokkal. Nem egy külföldi kollégától érkezett levél az idő tájt, hogy előbb megkérdezték, tudná-e vállalni, majd utána közölték, hogy mégse tartanak rá igényt. A lényeg, hogy január végére megszülettek a felmérések, de akkorra már az is kiderült, hogy Palkovics miniszter már csak legyintett az egész hercehurcára, és az eredményeket mind a mai napig el se ismerte, fel se használta.

Döcögök, lógok követlen úton

A miniszter a napokban mást is belengetett a KH-nak: *„Tavasszal már történt egy átvilágítás. Erre most miért lesz szükség?”* – kérdezi az újságíró (tévesen tavaszra datálva az eljárást). Palkovics válasza: *„Az egy szakmai átvilágítás volt, most pedig egy tisztán a működésre vonatkozó átvilágításra van szükség. Meg kell nézni, hogy jogilag, pénzügyileg, a szerződéseket tekintve mi az, amit átveszünk. Ebben a segítségünkre lesz a négy nagy könyvvizsgáló cég egyike, és a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal, valamint az Állami Számvevőszéket is bevonjuk a folyamatba. (...) Meg kell teremteni a gyakorlati működés feltételeit: hogyan nézzen ki a kutatóintézet-hálózat értékelése, milyen elvek mentén történjen a finanszírozás. Ezt év végéig le kell bonyolítanunk.”*³ Arról most szó se essék, hogy az ÁSZ rendszeresen (jelenleg is!) felülvizsgálja a KH-t, egységenként és átfogóan, vagy hogy mi köze a Kormányzati Ellenőrzési Hivatalnak a KH-hoz, nem beszélve a magáncégekről, és hogy miért ez az egész ellenőrzési téboly, de az értékelés új alapokra helyezésének gondolata tényleg azt bizonyítja, hogy eddig erről sem volt elképzelésük.

Van ebben az interjúban azonban más probléma is bőven. A miniszter szerint *„az MTA kutatóintézet-*

hálózata a 2000-es években, még Pálinkás József akkori elnök úr kezdeményezésére került a köztestület alá, ezzel a lépéssel viszont lényegesen csökkent a függetlensége. Most a legfontosabb különbség az lesz, hogy azzal, hogy a hálózat a parlament által elfogadott törvény alapján önálló költségvetési fejezetet képez, a kutatás szabadsága nőni fog. Az ELKH tevékenységéről nem a kormány, nem a parlament, nem az Akadémia elnöke, nem egy köztestület fog dönteni, hanem egy irányító testület, amelynek tagjai túlnyomó többségében tudós emberek lesznek.” Tegyük gyorsan túl magunkat azon, hogy a KH-t nem a 2008-ban elnökké lett Pálinkás József, hanem az 1994-es Antall-Mádl-Kosáry trió kigondolta törvény helyezte a köztestület alá, amely felügyeletet az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsának (AKT) a közgyűlés által választott 15 (tudós!) tagja gyakorolja, ugyanúgy három tudományterületi szakbizottságra támaszkodva, ahogy az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) irányítását is eltervezték. De hogy éppen ezzel csökkent volna a függetlensége (és mihez, talán a pártállambeli rendszerhez képest?), mikor tavaly épp a parlament volt szíves az alkotmányosan független MTA-tól elvonni a KH költségvetését, arra talán valamelyik új kormányzati intézet írhatna ki egy busásan jutalmazható kutatási pályázatot.

S hogy merre megyek, nem nagyon tudom

Július 10-én az *Inforádió*ban is meginterjúvolták a minisztert.⁴ Itt a fenti téma kapcsán mondta a következőket: *„Eddigiekkel ellentétben lesz egy tudományos testülete az intézményhálózatnak, aki olyan ügyekben fog akár dönteni is, ez majd el fog válni utána, hogy milyen jogosultságot kap ez a szervezet, illetve mindenképpen véleményt formálni, ami az intézményhálózatot érinti.”* Palkovics itt ismét arról tesz bizonyosságot, hogy vagy nem ismerte az MTA kutatásirányítási szervezetét, és akkor hamis premisszákra támaszkodott az eljárása, vagy... De ezt inkább nem folytatom.

A németek, mint említettem, kikérték maguknak, hogy az NDK akadémiajának átszervezésével hasonlítsák össze a várható magyar fejleményeket. Amire a miniszter ezzel védekezik: *„Annak idején, ugye 1991-ben a német, már a keletnémet tudományos akadémiát akkor megszüntették ilyen-olyan okoknál fogva, és akkor annak a kutatóintézet-hálózatát integrálták a nyugatnémet szervezetbe. Ez is egy olyan dolog volt, amit úgy gondoltuk, hogy akkor nézzük meg, hogy mi is történt ott, meg miért történt. Ezért hivatkoztunk erre.”* Szívesen megkérném a miniszter urat, hogy ezt a gondolatát fejtsse ki bővebben, illetve érthetőbben, mert ennyiből nem látom világosan az analógiát.

Végül íme a *Magyar Hírlap*-interjú slusszpoénja: *„Nem igaz, hogy a kormány számára ne lennének fontosak a társadalomtudományok. Ha így lenne, a magyar egyetemeken a társadalomtudományi oktatási-kutatási tevékenységet nem finanszíroznánk nagyobb mértékben, mint, mondjuk, Németországban.”* Erre már csak azt tudom mondani, hogy lássuk a medvét, azaz az adatokat! Utoljára ilyesmit a megboldogult Demjén Sándor írt le a Széll Kálmán-terv elvonásait megtámogatandó, amikor a statisztikákat egy 10-es szorzószámmal elnézve azt állította, hogy Magyarországon annyi egyetemi oktató dolgozik, mint Németországban összesen. Adatok híján most csak annyit, hogy egy német egyetemre került tanítványom írta meg, hogy olyan sok szabad kutatási pénzük van, hogy el se tudják költeni. Várom a hasonló hazai panaszokat.

S a rossz úton, mert minden ellovan

Nagyon furcsa helyzetbe kerül mostantól a KH. Hadd hozzak egy hozzám közel álló példát. A Magyar Tudós Társaság, tehát még a Széchenyi-féle Akadémia, amelynek a magyar nyelv ápolása, a magyar tudományos nyelv megteremtése volt az egyik alapvető célja, első kötelességei között előírta 1833-ban, hogy „a honni nyelv műveltetése” keretében meg kell alkotni a magyar nyelv szótárát, vagy ahogy akkor nevezték, a „Nagy magyar szókönyvet”. Ez a vállalkozás nagy lelkesedéssel, de inkább kevesebb, mint több sikerrel folytatódott, amíg a háborúk és a pénzhiány nem szegte kedvét a csekély számban megmaradt munkatársnak, akik aztán az 1950-es és 1960-as években inkább a rövidebb határidővel befejezhető

kisebb szótárak megírására adták a fejüket.

A feladat azonban továbbra is az Akadémia saját vállalása maradt, amit a 2000-es évek elején újult lendülettel és mellé a szükséges (bár sosem elégséges) anyagi támogatással felélesztett. Letéteményese természetesen az MTA Nyelvtudományi Intézete lett, amely így az Akadémia kebelén belül foglalkozott mindmáig e dicső megbízatással és adta ki nagyjából kétévenként *A magyar nyelv nagyszótára* vaskos köteteit, illetve gondozta a már nyilvánosan is hozzáférhető *online* szótárt.

De mi lesz most, hogy a *Nagyszótárt* gondozó csoport anyaintézetét mintegy kicsavarták az MTA kezéből, és egy (egyébként több más intézmény névadójaként is ismert) fizikusról elnevezett kutatóhálózat tagjaként működik tovább, amely fizikusnak vagy magának az új hálózatnak semmi köze nincsen az eredeti szándék forrásához?

Ez persze csupán a szimbolikus oldala az „átszerveződésnek”, ahogy sajátos terminussal a Hír TV felvezette egyik tudósítását. De a KH-ban számos, esetenként nemzetközi akkreditációval, illetve engedéllyel bíró laboratórium, sőt egy kutatóreaktor is működik, amelyeket lehetséges, hogy újra kell hitelesíteni, hiszen változik a „szolgálati út”, mivel már nem az MTA elnöke vagy főtájkára áll a legfelső ponton. Más kérdés, hogy például a csillebérci kutatóreaktor és az egész terület biztonságáról fegyveres őrség gondoskodik, amelynek a sorsa szintén a levegőben lóg. A KH egységei közüzemi szerződéseinek, karbantartásának stb. kezelése pedig az MTA Létesítménygazdálkodási Központjához (LGK) tartozik.

Mármost az új törvény szerint az LGK „*a kutatóhelyek üzemeltetési feladatait (...) a kutatóhelyek irányítószervi váltását követően is 2021. december 31-ig folytatólagosan biztosítja*”. Miközben az MTA Titkárság munkatársait átveszik az ELKH-ba, az LGK eddig ismeretlen feltételek között (az MTA költségvetésén belül vagy külön eseti szerződések alapján?) az intézetek és központok teljes üzemeltetését viszi tovább, egyébként a továbbra is MTA-kezelésben maradó egységeké, például a székház és a könyvtár mellett.

Szép kis anarchia alakul, amikor a működési forma változása mellett próbálják biztosítani a jogfolytonosságot, különösen, ha Palkovics miniszternek ezt a kijelentését is figyelembe vesszük: „*A törvény lehetőséget biztosít arra is, hogy amennyiben az Irányító Testület úgy dönt, akkor más jogi formában, pl. non-profit gazdasági társaságként, vagy más, pl. egyetemi kereteken belüli szervezeti formában működjenek a kutatóintézetek a jövőben.*”⁵

Felüti néha fejét a lovam

Csakúgy, mint a CEU kiebrudalásának folyamatát, az MTA vesszőfutását is nagy hazai és nemzetközi rokonszenv-nyilvánítások kísérték. A KH-ban dolgozók persze tisztában vannak azzal, hogy ügyük csak a mazsola abban a nagy kalácsban, amelybe a civil szervezetektől a független közmédián és bíróságokon át az oktatásügy tartozik, melyek mind a központi akarat útjában állnak, és amelyeket az európai napi politikai érdekek hol elengedhetetlennek, hol pedig nélkülözhető luxuscikknek minősítenek, bár az elveket továbbra is szentnek tartják.

Az is egyre világosabb, hogy alapvetően nem az EU-tól lehívható pénzekről van szó. Amint máskor már kifejtettem, az az évi kb. 20–30 milliárd Ft, ami a magyar kormány beleszólása nélkül közvetlenül az EU szervei által kiosztott és a pályázatok sikere függvényében ránk eső évi kb. 100 milliárd rezsiköltségeként megszerezhető és elosztható a baráti cégek között, igen csekély összeg ahhoz, hogy ilyen volumenű átalakításba kezdjenek. És nemcsak a múltkor példaként felhozott Norvég Alap esete illusztrálja ezt, ahol 63 milliárdot hagynak veszni, csak hogy a maradék 7 milliárdról ne a civilek dönthessenek, hanem a mintegy faltörő kosként előre tolt CEU-ügy. Mert vajon milyen anyagi haszon származott abból, hogy a CEU amerikai képzéseit elüldözték?

A kormányfő, akinek az utasítására írhatnák alá (vagy nem) a CEU-ra vonatkozó megállapodást, a *hvg.hu*

kérdésére ezt válaszolta: „A CEU eltávozott Bécsbe, ezért minden vele kapcsolatos kérdésben az osztrák kancellár az illetékes, oda tessék fordulni!” Ennél a nyegle válasznál mi sem mutatja jobban, hogy minden korábbi ejnye-bejnye ellenére az Európai Néppártot már ez a mazsola sem érdekli az amúgy is megunt kalácsból.

Vannak persze, akik még bíznak az EU erejében. A Holland Királyi Akadémia elnöke az Európai Akadémiák Szövetségének (ALLEA) vezetésével karöltve levelet intézett a holland miniszterelnökhöz arra kérve, hogy cselekedjen a tudomány szabadságát ért sérelem miatt a KH érdekében. Az MTA honlapján is tovább szaporodnak a hasonló közlemények.⁶

Ha a tavaly nyári feltűnő kilépésekhez képest csendesebben is, de további hat tudós hagyta ott a Professzorok Batthyány Körét ősz óta, köztük nemzetközi hírűek, sőt Orbán egy korábbi minisztere. De egy másik korábbi minisztere, Pálincás József is keményebb nyilatkozatokat ad már. A HVG kérdésére („Nem keresték meg a tűzhöz közel állók, hogy ennek-annak a pályázatnak nyernie kell?”) ezt mondta: „Egyetlen pályázat sem nyert azért, mert valaki protezsálta. Ketten erősen sérelmezték a nemleges válaszmot és a haragjuknak köze lehet az eltávolításomhoz. A miniszterelnök úr ... tavaly, mielőtt megnevezte a kormány tagjait, megkérdezte, tudnék-e együttműködni Palkovics Lászlóval. Azt válaszoltam, nem tudok olyan közegben dolgozni, ahol a miniszter bele akar szólni a pályázatok értékelésébe.” Ráadásul „Felelős értelmiség” néven szervez egy csoportot, amely mintha a korábbi Batthyány-körös mintát ismételné meg – az új helyzetben.

És megkérdi, míg szép feje kigyúl

A törvényben rögzítve van, hogy a KH dolgozóinak a közalkalmazotti jogviszonya fennmarad, de mivel nem jogutódlással kerülnek át egy másik munkaszervezetbe, a társadalombiztosítási jogrendben szereplő biztosítási jogviszonyuk megszakad, és az új költségvetési intézményeknél nulláról induló biztosítási jogviszonyuk miatt jóval kevesebb táppénzre, gyermekellátási támogatásokra lesznek jogosultak, mint eddig. Egy szülés előtt álló kismamánál millióban mérhető veszteség is lehet az, hogy a korábbi, 3-400 ezer forintos fizetése helyett minimálbér alapján kapná a gyedet. A titkárság átzsilipelt munkatársai pedig ráadásul közalkalmazotti státuszából a munka törvénykönyve által szabályozott, és ezért jóval kevésbé védett állásba kerülnek.

Az alapellátás folyamatosságáról sincsen szó, ami a közalkalmazotti biztosságot illuzórikussá teszi. Az augusztus 1-ig megalapítandó ELKH és a szeptember 1-jével oda kerülő KH sorsának befolyásolásában az MTA-nak pedig már nincsen sok kártyalap a kezében, pontosabban csak kettő. Egyrészt, mivel úgy tudni, jelölni fog tagokat az ELKH Irányító Testületébe (IT), olyan tudósokat nevezhet meg, akik keményen képviselik a KH érdekeit, bár a várható kompromisszumkész IT-elnök és az ITM által jelölt másik hat tag jelenléte, valamint az, hogy a kormányfő dönt az IT-tagokról, nem sok esélyt ad a hathatós ellenállásra.

Másrészt szerepe lehet a minőségbiztosításban is, bár a korábbi változathoz képest („A kutatóhelyek elnevezésében az MTA előtag a Magyar Tudományos Akadémia engedélyével használható. A Magyar Tudományos Akadémia a névhasználat engedélyezését előre meghatározott és egységes kritériumrendszerben foglalt feltételhez kötheti”) egy felpuhított szöveg került a törvény végleges változatába („a kutatóhelyek a Magyar Tudományos Akadémia által történt minősítésre utaló megnevezést [az MTA-nak az] értékelésére tekintettel adott engedélyével használhatnak”). De az MTA felsorolhat olyan feltételeket, amelyekkel biztosítja, hogy az eddigi színvonalon, vezetéssel és intézményi keretek között folyhasson tovább a munka.

Igaz, az ELKH elnöke erre akár rá is legyinthet. Mi meg ott maradunk Ady kérdésével: *Hát mi lesz ebből, tekintetes úr?*

- 1 <http://www.magyarhirlap.hu/velemenyn/20190703-kovetkezzen-az-alkotas-idoszaka>
- 2 <https://www.magyarhirlap.hu/belfold/20190704-a-kutatasoknak-meg-kell-terulniuk>
- 3 <https://www.magyarhirlap.hu/belfold/20190704-a-kutatasoknak-meg-kell-terulniuk>
- 4 <https://infostart.hu/arena/2019/07/10/vendegunk-palkovics-laszlo-innovacios-es-technologiai-miniszter>
- 5 <https://magyarnemzet.hu/belfold/palkovics-laszlo-valaszolt-a-nemet-tudosok-levelere-7103378/>
- 6 https://mta.hu/mta_hirei/az-akademiata-tamogato-levelek-es-nyilatkozatok-109370